

Amasya Mülâkatı

Dâhiliye Nazırı'nın Sivas Kongresi'ne baskın komplosunun ortaya çıkışı (Ali Galip olayı) ve ardından Mustafa Kemal Paşa'nın boykot kararıyla Sadrazam Damat Ferit Paşa istifa zorunda kalmıştır. Yeni Sadrazam Ali Rıza Paşa ve kabinesinden hiç kimse başlangıçta Sivas'taki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile ilişki kurmamış; ancak bir süre sonra Harbiye Nazırı Cemal Paşa tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya bir iyi niyet telgrafi gönderilerek uzlaşma yolu açılmıştır. Fakat yeni kabine Cemal Paşa aracılığıyla Sivas'taki Heyeti Temsiliye'nin İttihatçılarla bir ilişkilerinin bulunmadığı; Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na karışmasının doğru olmadığı ve buna sebep olanlar aleyhinde adları da açıklanarak bazı yayınlar yapılması ve haklarında yasal kovuşturmayla cezalandırılmaları ve seçimlerin serbestçe yapılacağı gibi konularda görüş birliği istemektedir. Aynı kabinede Dâhiliye Nazırı Damat Mehmet Şerif Paşa'nın göreve başladığını bildiren genelgesi ise Heyeti Temsiliye ile görüşme yolunu tümüyle kapalı tutmaktadır. Mustafa Kemal Paşa bu kritik koşullarda Heyeti Temsiliye'nin 7 Ekim 1919 günü yeni kabineyi destekleme kararı kamuoyuna açıklanmıştır. Bu akılcı hamle; yeni kabineyi temsilen Bahriye Nazırı Salih Hulusi (Kezrak) Paşa'nın, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarıyla görüşmek üzere 15 Ekim günü İstanbul'dan *Altay* vapuruyla Samsun'a ve oradan da Amasya'ya doğru yola çıkmasını sağlamıştır. Heyeti Temsiliye'nin talimatıyla Salih Hulusi Paşa'ya Kavak'tan Amasya'ya kadar -geliş ve dönüşünde- Kurmay Yarbay Arif Karakeçili tarafından refakat edilmesi kararlaştırılmıştır. Bahriye Nazırı'na uğrayacakları yerlerde parlak törenler yapılması talimatı verildiğinden Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerince karşılama törenleri yapılmaktadır.

Öte yandan Salih Hulusi Paşa ile görüşecek olan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Sivas'tan Amasya'ya hareket etmeden önce kendi aralarında görüş birliği oluşturmak için önemli konularda özellikle kolordu komutanlarıyla istişarelerde bulunmuşlardır.

Mazhar Müfit Kansu'nun aktardığına göre; Amasya'da Bahriye Nazırı Salih Hulusi Paşa ile görüşülecek konular belirlenirken yeni Meclis'in nerede toplanacağı Heyeti Temsiliyeciler arasında tartışmaya neden olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, yeni Meclis'in kesinlikle Anadolu'da bir yerde toplanmasını, İstanbul'da faaliyetinin zararlı ve mantıksız olacağını söylemiş ve bu görüş kabul edilmiştir.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi olarak Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Sivas'tan hareketle Ekim'in 18'inde Tokat üzerinden Amasya'da Tümen Komutanı Cemil Cahit (Toydemir) ve Amasyalılarla -yaklaşık dört ay sonra- yeniden buluşmuşlardır.

19 Ekim 1919 Pazar günü Bahriye Nazırı Salih Hulusi Paşa ve heyeti Amasya'da gösterilerle karşılanmışlar ve ertesi sabah heyetler arası görüşmelere başlanmıştır.

Millî Mücadele tarihimizde "Amasya Mülâkatı" diye ün kazanan bu görüşmeler, 20-22 Ekim 1919 günlerinde, Amasya'da İstanbul Hükûmetini temsilen Bahriye Nazırı Salih Hulusi (Kezrak) Paşa ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti adına eski Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, eski Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf (Orbay) ve eski Beyrut Valisi Bekir Sami (Kunduh) arasında yapılmıştır.

Amasya'da iki tarafın müzakere ettiği en önemli ve can alıcı konu, seçimlerin bir an önce yapılması, yeni Meclis'in toplanması ve -Sina Akşin'in sözleriyle- Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına iktidar mücadelesinin orta yerine girme olanağı sağlayacak olan; Meclis'in İstanbul dışında toplanması esasının Salih Hulusi Paşa'ya kabul ettirilmesidir. Fakat

bu kabul henüz kişiseldir, Salih Hulusi Paşa İstanbul'a döndüğünde kabine arkadaşlarını ikna için çalışacak, edemezse istifa edecektir. Görüşmelere katılan eski Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf (Orbay)'ın aktardığına göre, yeni seçilecek milletvekillerin Bursa'da toplanmasına oybirliği ile karar verilmiştir. Yeni meclisin Anadolu'da bir yerde toplanması konusunda başka ülkelerden örnekler bulunmuş, 1870 Savaşı'nda Fransa Meclisi'nin Lyon'da, Dünya Savaşı sonunda Almanya Meclisi'nin Weimar'da toplandığı görüşme tutanağına eklenmiştir. Fakat, Bahriye Nazırı Salih Hulusi (Kezrak) Paşa, İstanbul'a dönüşünde Meclis'in İstanbul dışında bir yerde toplanması konusunda başarı sağlayamamış; istifa sözünü yerine getirmemiştir. Bilindiği gibi, diplomasi ve siyaset alanında protokol sözü literatürde, "görüşmeler sonunda üzerinde anlaşmaya varılan konuları kapsayan ama henüz üzerinde tüzel kesinlik kazanmamış belge" olarak tanımlanmaktadır. Sözcük, aynı ülke içinde iki gücün yetkili temsilcileri arasında görüşmeler sonucu düzenlenip karşılıklı birtakım yükümlülükleri gösteren "sözleşme tutanağı" anlamına da gelmektedir.

Üç gün süren görüşmelerde taraflar arasında ikişer nüsha hazırlanan beş ayrı protokol ("gizli" olan 4. Protokol dışında) karşılıklı olarak imzalanmıştır.

1. Protokol, Salih Hulusi Paşa'nın İstanbul Hükûmeti adına teklif ettiği ve kabulünde sakınca bulunmayan birtakım maddelerdir. 2. Protokol uzun süren tartışmalı bir görüşmenin tutanak şeklinde özetidir. Bu görüşmede, her iki tarafın, hilafet ve saltanat konusundaki karşılıklı güvenceleri ile ilgili açıklamalarını içine alan bir girişten sonra, Sivas Kongresi'nin 11 Eylül 1919 günlü bildirisindeki maddelere geçilmiştir. Söz konusu bildiride açıklanan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin durumu, bundan sonraki çalışma biçimi ve alanı üzerinde görüşmeler yapılırken yeni Meclis'in İstanbul'da toplanmasının güvenlik açısından uygun olup olmadığı konuşulmuştur. Görüşmeler sonunda yazıya geçirilen bütün kararlar "Heyeti Temsiliye Adına Mustafa Kemal" imzasıyla kolordu komutanlarına bildirilmiş ve kendilerinden ilişkide bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri merkezlerini bilgilendirmeleri istenmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya'dan Sivas'a döndükten sonra arkadaşlarını topladığında vurguladığı gibi; "Teşkilâtı Milliye'nin ve Heyet-i Temsiliye'nin kabine tarafından resmen tanınmış bir heyeti siyasi (...) müzakerat neticesinin protokol olduğu, hükûmet-i merkeziyenin murahhası olan Bahriye Nazırı'na kabul ve imza" ettirilmesi önemli bir kazanımdır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'ta arkadaşlarına heyetler arası görüşmeleri aktarırken kullandığı bu cümleler not defterinde de aynı şekilde yer almaktadır.

Mazhar Müfit Kansu'nun yazdığına göre Temsil Heyeti Reisi toplantıyla ilgili izlenim ve değerlendirmelerine şöyle devam etmiştir:

"21 Ekim 1919 tarihli protokol, hemen hep Salih Paşa'nın teklifleriydi. Kabulünde beis görmediğimiz maddelerden ibarettir ki, aynen okutuyorum, dedi. (...)."

"Bundan sonra Mustafa Kemal Paşa, önündeki Amasya Mülâkatı'na ait dosyayı karıştırarak:"

"Şimdi gelelim mahrem [gizli] telâkki edilerek imza edilmeyen 4. protokole, dedi."

"Niçin mahrem, sualine de Paşa, şu cevabı verdi:"

"Bu mahrem protokol imza edilmeyerek, yani Salih Hulusi Paşa güya bir taahhüt altına girmeyerek aramızda mahrem olarak kabul edilmiştir; bir bakıma göre de mademki mahremdir, imza da konulmazmış."

Salih Hulusi Paşa'nın imzasını taşıyan 1. Protokolde; İstanbul Hükûmetinin önceden beri savunduğu, "zorla göç ettirme dolayısıyla suç işleyenlerin yasal olarak cezalandırılması, adalet ve siyaset açısından çok gereklidir," görüşü yinelenmiştir. İstanbul Hükûmeti açısından bu yeni değildir. Asıl önemli olan, "gizli" ve bu nedenle "imzalanmayan" 4. Protokoldeki ilk üç maddedir.

Mustafa Kemal Paşa ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti liderliğinin Türk-Ermeni ihtilafındaki kararlı duruşlarını gösteren bu üç madde şu şekildedir:

"1 - Bazı komutanların ordudan atılması ve bir kısım subayların askerî mahkemeye verilmesi ile ilgili olarak çıkan padişah iradeleri ile diğer emirlerin düzeltilmesi."

"2 - Malta'ya sürülmüş olanların ilgili buldukları kendi mahkemelerimizde kovuşturma yapılmak üzere, İstanbul'a getirilmeleri çarelerinin araştırılması."

"3 - Ermeni zulmü ile ilgili görülenlerin de mahkemeye verilmesi (Millî Meclis'e bırakılacaktır)."

Türk-Ermeni ihtilafına bakış açısından Bahriye Nazırı Salih Hulusi Paşa ile Sivas'taki *de facto* yönetim (=Heyeti Temsiliye) adına Mustafa Kemal Paşa ve iki arkadaşının Amasya Mülâkatı'nda vardıkları uzlaşma önemlidir.

"Amasya Mülâkatı" ile ilgili haberler İstanbul basınında şu şekilde yer almıştır:

İstanbul gazeteleri 24 Ekim 1919 tarihli nüshalarında "Amasya müzakeratı tam bir anlaşma ile neticelendi" başlıkları altında buluşmayı haberleştirmişlerdir.

Ertesi gün (25 Ekim'de) Bahriye Nazırı kabineye Amasya'da yapılan görüşmeler hakkında bilgi verirken; aynı anda Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya'dan telgrafla yabancı basına verdiği mülâkatın Türkçe tercümesi *Vakit* gazetesinde yer almıştır. Fransız *Les Temps* gazetesi muhabiri François Psalty'nin sorularına telgrafla verilen karşılıklar arasında Ermeni meselesi üzerine olanı kesin bir kararlılık vurgusu taşırken; "Millî Teşkilât"ın "yol haritası" da açıklanmaktadır:

Soru: Ermeni meselesi hakkında ne düşünüyorsunuz? Erzurum, Van ve Bitlis vilayetlerinden pek sınırlı biçimde bir miktar arazi verilmesine taraftar mısınız?

"Osmanlı hududu dışında oluşmuş bir Ermenistan'ı memnuniyetle görürüz."

Soru: Seçimlerden sonra Millî Teşkilât kaldırılacak mıdır?

"Millî Teşkilât'ın millî iradeyi hâkim kılmaktaki gayesi, Millet Meclisinin toplanarak yasama hukukuna ve kontrol vazifesine tam bir emniyet ve serbestî ile fiilen sahip olmasıyla gerçekleşecektir. Millî Meclis'in her türlü taarruz ve müdahaleden korunmuş bir surette tam bir ciddiyetle vazifelerini yapmaya başladıktan ve bu da fiilen doğrulandıktan sonra bugünkü faaliyet tarzında varlığını devam ettirmeye sebep kalmamış olacağından, Millî Teşkilât Tüzüğü gereğince çalışmalarına son verecektir."

Şerafettin Turan'ın değerlendirmesine göre; Amasya'da imzalanan protokollerle İstanbul Hükûmeti, Anadolu'daki hareketi "isyan" olarak suçlamaktan vazgeçmiştir. Ne var ki, Sultan Vahdettin'in tutumu yüzünden Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın kısa sürede istifa etmek zorunda kalışı ve millî bütünleşmeyi önlemek için pusuda bekleyen işgal güçlerinin yeni baskı hareketlerine girişmesi yüzünden İstanbul ile Anadolu'nun birlikte atabileceği adımları daha başlarken sonuçsuz kılmıştır.

30 Ekim 1918 günü imzalanan Mondros Mütarekesi hükümlerinin uygulanmasıyla birlikte Anadolu'da iki iktidar odağı oluşmuştur: Bunlardan biri Sultan'ın yetkilendirdiği ve Meclisin güvenoyuna sahip meşru iktidar, diğeri, İşgal kuvvetlerinin oluşturdukları yabancı güç odağıdır. 22 Haziran 1919 günlü Amasya Tamimi, yeni bir iktidar gücünün ilk habercisidir. Nitekim üç-dört aya kalmadan Mustafa Kemal Paşa liderliğinde bu yeni güç odağı, Anadolu'da dolaşan yabancı temsilcilerle ve İstanbul Hükûmeti ile ayrı ayrı masaya oturma becerisi göstermek suretiyle kendisini kanıtlamıştır. 24 Temmuz'da Erzurum Kongresi ve 4 Eylül'de Sivas Kongresi ve onların adına hareket eden Temsil Heyeti, millî direnişin sivil ve askeri kuvvetlerini teşkilatlandırmak ve yönetmek üzere fiili olarak sahnede yerini almıştır.

Bu anlamda 21-22 Ekim 1919 günlerinde Amasya'da yapılan görüşmede kabul edilen "Amasya Protokolleri"; vilayetlerin seçilmiş temsilcilerinden oluşan Erzurum ve Sivas kongrelerinden destek alan milliyetçilerin, İstanbul'daki hükûmetle "protokol" yapabilecek kadar güçlendiklerini tescil eden tarihi belgelerdir. Kısa sürede oluşan Anadolu'daki bu fiilî güç odağı, 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi ile "kurucu iktidar" vasfı kazanmış ve kendi yasama, yürütme ve yargı organlarına da kavuşmuştur. Bu organlarla Anadolu'da iktidar büyük ölçüde Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki milliyetçilerin kontrolüne geçmiştir.

Hikmet ÖZDEMİR

KAYNAKÇA

AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele**, II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004.

AKTAŞ, Refik Necdet, **Atatürk'ün Bağımsızlık Savaşı Nasıl Başladı**, Varlık Yayınları, İstanbul 1973.

ATATÜRK, Kemal, **Nutuk**, Sad. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1982.

Atatürk'ün Not Defterleri, VII, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 2007.

ENGİN, Vahdettin, MEMİŞ, Şefik, **Sivas Millî Mücadele'nin 108 Günü**, Beylikdüzü Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

GÖKBİLGİN, Tayyib, **Millî Mücadele Başlarken**, İkinci Kitap, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1965.

KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, Cilt II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1968.

MIHÇIOĞLU, Cemal, **Sözcüklerin Öyküsü**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

ORBAY, Rauf, **Cehennem Değirmeni Siyasî Hatıralarım**, Cilt I, Emre Yayınları, İstanbul 2000.

ÖZDEMİR, Hikmet, **Amasya Belgelerini Yeniden Okumak**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.

ÖZDEMİR, Hikmet, **Mustafa Kemal'le Anadolu'da Yolculuk**, Doğan Kitap, İstanbul 2021.

TURAN, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi**, 2. Kitap, Bilgi Yayınları, Ankara 1992.

20/05/2022 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/amasya-mulakati/?pdf=3864> adresinden erişilmiştir